

УДК: 37.014.5(4-672EU)

Biblid 1451-3188, 21 (2022)

Год XXI, бр. 80, стр. 219–240

Изворни научни рад

Рад примљен 5. 9. 2022. године

Рад одобрен 25. 10. 2022. године

DOI: https://doi.org/10.18485/iire_ez.2022.21.80.14

ЗНАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ - ПОКРЕТАЧ ТЕХНОЛОШКОГ, ДРУШТВЕНОГ И ЕКОНОМСКОГ НАПРЕТКА

Љиљана М. МУДРИНИЋ¹

Анстракт: Европска унија (ЕУ) улаже огромна средства за развој фундаменталних и примењених наука. Фундаменталне и примењене науке одувек су мењале свет на боље решавајући конкретна друштвена питања и проблеме. Знање је постало стратешки ресурс у државама чланицама ЕУ, а тржиште знања добило је значајну улогу у постизању ефикасног управљања. Познато је да је друштво знања настало као последица научно-технолошког развоја. Социјални развој кондициониран је многобројним социјалним и економским детерминантама. Ове детерминанте убрзано се мењају, због чега се развој условљава континуираним учењем и стицањем нових знања. У том смислу, образовање, професионално усавршавање и стицање нових знања, вештина и способности, омогућавају ефикаснију примену знања у пракси. Савремено европско друштво на том плану развија различите концепте учења који нису стриктно везани за институционалне, већ и за неинституционалне информационе моделе учења и стицања знања. Ти модели омогућавају непрестано учење и усавршавање, те шире укључивање у друштвене токове. Нови модели доприносе добробити и развоју европског друштва у целини. На том плану, ауторка у раду испитује улогу знања и образовања у технолошком, социјалном и економском развоју друштва. Друштвени развој и напредак битни су предуслови за постизање чланског статуса у ЕУ, али и за укључивање држава кандидата у „Европско друштво знања”.

Кључне речи: Знање, образовање, друштво знања, економија знања, развој, ЕУ.

¹ Правни факултет, Мегатренд универзитет Београд.
E-mail: mudrinic.ljiljana243@gmail.com

1) УВОД

Глобализацијски процеси и повезаност света довели су до појаве нових пословних могућности и прилика чију ефикасну реализацију може омогућити једино знање. Зато базирање раста и развоја искључиво на физичком и финансијском капиталу више није оствариво. Управо знање постаје кључни фактор производње и основни фактор људског капитала и иновација који, као темељни креатор конкурентских предности омогућава убрзани раст националних привреда.² Капиталистичка економија, међутим, и даље се базира на изабљивању човека и неконтролисаномј експлоатацији природних ресурса. Теоријско и практично стављање фокуса на знање те неумољиво инсистирање на равнотежи интереса међу свим учесницима у друштву може резултирати новим, алтернативним, бољим, праведнијим и одрживијим друштвено-економским условима живота и рада. „Нова економија” – појам је који је уско повезан са јачањем тренда глобализације и информатичког друштва. У тој глобалној и информацијској економији знање је онај фактор који паралелно ствара нову, додатну вредност али и ново знање. Дакле, није више битна доступност капитала већ информација. У том контексту, нова економија јесте економија заснована на знању, високој технологији, развијеној инфраструктури са информацијама и идејама, односно иновацијама као најзначајнијим изворима побољшања животног стандарда и стварања нових радних места.³ У савременој економској науци производња уз помоћ информација постаје енергетски и материјално све мање интензивна, а све више управљачки интензивна чиме се иста третира као економски ресурс. Знање је постало главна производна снага и темељни економски ресурс у људском друштву, те главни услов успешности уз константну комбинацију нових вештина, знања, ставова и способности путем формалног и неформалног целоживотног образовања.⁴ Знање и вештине данас су најважнији извор конкурентских предности, а улагања са сврхом повећања нивоа знања могу значајно повећати економске изгледе земље и благостање њених становника. Знање (ако се

² Ivan Boras, Vesna Buterin, Denis Buterin, „Znanje u funkciji dinamičkog razvoja gospodarstva” (s osvrtom na stanje u Primorskoj-goranskoj županiji), u: Dragomir Sundać, (ur.), *Znanje – temeljni ekonomski resurs*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2002, str. 189–198.

³ Lorena Škulfić, Nela Vlahinić-Dizdarević, „Koncept Nove ekonomije i značaj informacijsko-komunikacijske tehnologije u Republici Hrvatskoj”, *Ekonomski pregled*, 2003. vol. 54, no. 5–6, стр. 460–479.

⁴ Maja Biljan-August, Pavle Jakovac, “The importance of ICT in Croatia – overview on IT literacy, Proceedings of the 32nd International convention on information and communication technology, electronics and microelectronics”, in: Čičin-Šain, M., Turčić Prstačić, I., Sluganović, I., Uroda, I. (urs), *Computers in Education: CE*, Croatian Society for Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics – MIPRO, Rijeka, 2009, pp. 297–302.

редовно користи и обнавља) с временом не девалвира и не слаби. Напротив, што се више користи већи су приноси и користи. Стечено знање даје темељни допринос личном развоју будући да доприноси обогаћивању садржаја човековог живота и подстицању његове креативне способности. Такође, знање доприноси и развоју заједнице у којој особа живи, ради и делује. Заједница, осим директних економских користи, има и позитивне ефекте на околину, здравље, ниво криминала, те на продуктивност осталих који раде са особама које су образоване. Следствено, знање постаје главни предуслов стварања богатства и најбитнији развојни покретач.⁵

2) ЗНАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ КАО ОСНОВ РАЗВОЈА САВРЕМЕНОГ ЕВРОПСКОГ ДРУШТВА

Развој науке и технологије у савременом европском друштву мења у значајној мери појам и улогу образовања. Савремено образовање не подразумева само функционалну писменост и енциклопедијско знање, социјализацију, већ и развој креативних потенцијала појединаца, њихових способности и амбиција, стицање практичних и примењивих знања. Знање се налази у свим сегментима савременог друштва, јер рад и пословне активности у овом друштву захтевају образоване и комплетне особе. Тако се кроз процес образовања појединци оспособљавају за професионалне и друге улоге. Знање се третира као основни ресурс привредног и сваког другог развоја. Оно је нераздвојно повезано са образовањем. Као непосредан резултат науке и научних истраживања, знање покреће и усмерава све друштвене токове, подиже укупан ниво развоја друштва, јер оно производи иновације и нове информације. Оно се непрестано мења и напредује.⁶ Зато се и образовање не може ограничити на формално школовање, већ мора да се одвија током целог живота. Како би се ишло у корак са брзим променама у друштву, неопходно је да непрестано усвајамо нова знања и вештине. Знања у савременом европском друштву укључују критичко мишљење, иновације, способност решавања сложених проблема, способност сналажења и реаговања у непредвиђеним ситуацијама, коришћење информација, анализу, синтезу, самостални и тимски рад, развијање различитих вештина и компетенција, које би требало да се стичу кроз образовни процес. Овде су важни могућност и способност „трансфера” и примене стечених знања у друштвеној стварности.⁷ Учење током

⁵ Ivan Boras, Vesna Buterin, Denis Buterin, op. cit., str. 189–198.

⁶ Иван Шијаковић, Драгана Вилић, *Социологија за економисте*, Економски факултет, Бања Лука, 2013, стр. 305–306.

⁷ Sanja Lončar-Vicković, Zlata Dolacek-Alduk, „Ishodi učenja – priručnik za nastavnike”, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek, 2009, str. 24–30; Marta Račić, „Modeli kompetencija za društvo znanja”, *Suvremene teme*, Centar za politološka istraživanja, 2013, vol. 6, no. 1, str. 89–90.

целог живота требало би, и мора, да игра улогу у прелазу на друштво знања. Учење не сме бити образовање у уском смислу добро обучене, мотивисане радне снаге, већ један систем који се посматра у контексту ширих људских вредности.⁸ У савременом европском друштву формирају се и развијају „глобална знања” (скуп мноштва појединачних знања и вештина), која нису у зависности од карактера држава чланица, социјалних, културних, локалних карактеристика и генерално – идентитета. Она омогућавају лакше сналажење, прилагођавање, разумевање и учествовање у савременим друштвеним процесима који се одвијају на европском и глобалном нивоу, као и спремност да одговори на различите изазове (тероризам, криминал, сепаратизам, поделе и сл.).⁹ Наука и нове технологије имају утицај на све сфере савременог европског друштва. У његовом развоју, главну улогу имају истраживачки центри, лабораторије, експериментални центри. Потискује се класична радничка класа и низ других застарелих професија и занимања, а појављују се стручњаци, научници, експерти и сл. У савременој европској друштвеној структури (економској, научно-технолошкој и класној), дошло је до промена захваљујући развоју нових технологија. Повећава се удео интелектуалног рада у развијеним економијама, тако да основни критеријум класне поделе није више производни рад (непосредни утрошак физичке радне снаге). Већа технизација производње (роботизација и информатика), довела је до трансформације управљања и пада његовог значаја.¹⁰ Електронско пословање, комуникација и информатичка писменост у великој мери утичу на промене у раду, повећање продуктивности и ефикасности.¹¹ Технолошка револуција (поготово трећа), имала је за циљ да поткрепи чињеницу о томе како је под утицајем глобализације у последњих неколико деценија дошло до низа друштвених, техничко-технолошких, производних и развојних промена. Те исте промене измениле су лице европске привреде, пословног окружења предузећа и његове организацијске структуре, као и самог производног процеса. Производни процес претвара се у научни процес, долази до промене квалификацијске структуре запослених на начин да се физички радници замењују тзв. *умним радницима*, те да је то повећање учешћа знања у новооствареној вредности темељно обележје већ поменуте нове економије која се још назива и „економијом знања”, где најважнији производни ресурси више нису капитал, рад и земља него знање, а у њему интелектуални капитал. Темељни фактори производње (земља, рад, капитал те организација),

⁸ Ентони Гиденс, *Социологија*, Економски факултет, Београд, 2005, стр. 533.

⁹ Иван Шијаковић, Драгана Вилић, *op. cit.*, стр. 305–306.

¹⁰ Иван Шијаковић, *Шарм средње класе*, Прометеј, Београд, 1999, стр. 68.

¹¹ Јелена Мудринић, „Етички аспекти комуникације, биоетике и приговора савести”, *Европско законодавство*, 2022, бр. 77–78, стр. 461–484.

обележили су тзв. *стару економску науку*. Али, у оквиру нове економске науке сматра се да информација, простор и време постају нови фактори економског раста и развоја.¹² Нове технологије и економија знања захтевају стога учење током живота. У складу с тим, нова економија „захтева компјутерски образовану радну снагу и све више постаје јасно да образовање може и мора да има пресудну улогу у задовољавању поменуте потребе”.¹³ Благостање повећавају иновације, а не капитал сам по себи. Оне не мењају друштво само у области економије него и далеко изван ње. Оно што је довело до економског раста у развијеном делу света јесте „процес учења који настаје тамо где се сусрећу иновације, економија обима и синергијски ефекти, ефекти кластера”.¹⁴ У свим стратегијама и плановима развоја савременог друштва образовање заузима централно место.¹⁵ У периоду конституисања ЕУ подразумевано је само повезивање средњоевропских земаља у области привреде, и у нешто мањој мери политичко-институционалној, при чему је образовање остало изван тих процеса. Тек од 1987. године, повезивање држава чланица се проширило и на подручје културе, а што је обухватало и област образовања. Образовна политика се постепено конституисала, углавном подређена потребама тржишта рада и повећању привредне конкурентности земаља, а што је имало за циљ постизање конкурентности Европе на глобалном тржишту.¹⁶ „Међутим, од 2000. године започиње Лисабонски процес као решење за непостојање заједничке образовне политике у ЕУ, чиме се покреће и системско улагање у људски и социјални капитал. Битно упориште привредног развоја постаје друштво знања, започињу већа улагања у образовање уз наглашавање улоге целоживотног учења, чиме се мења и улога високог образовања које постаје део континуитета, а не више кровни ниво образовног система. Низом докумената образовање улази у центар политичког интереса. На нивоу ЕУ, разрађене су образовне стратегије и дефинисана су подручја која је требало побољшати. Утврђени су образовни циљеви који се односе на развој појединца, развој привреде и друштва, уз постизање равнотеже на тржишту рада.”¹⁷

¹² Ante Pulić, Dragomir Sundać, *Intelektualni kapital: ključni resurs 21. stoljeća*, International Business Consulting Center, Rijeka, 2001, str. 23.

¹³ Ентони Гиденс, *op. cit.*, стр. 535.

¹⁴ Ерик Реинерт, *Глобална економија – како су богати постали богати и зашто сиромашни постају сиромашнији*, Чигоја штампа, Београд, 2006, стр. 59.

¹⁵ Ana Lovaković, „Strategija fokusirana na regionalne ciljeve ekonomskog razvoja”, *SETimes.com – The news and views of Southeast Europe*, Интернет: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/-02, 5.8.2022.

¹⁶ Marta Račić, *op. cit.*, str. 88.

¹⁷ “Recommendation 2006/962/EC of European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key competences for lifelong learning”, Интернет: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_en.htm, 16.6.2013.

Босна и Херцеговина (БиХ), налази се на дну европске лествице по улагањима у ресурс науке. Док се свет у технолошком смислу развија чудном брзином, захваљујући стратешкој употреби својих научно-истраживачких потенцијала, конкретно у тзв. дигитални развој, за то време држава БиХ за истраживање и развој издваја 0,2% годишњег БДП-а. Унескова актуелна статистика о 15 топ земаља које највише издвајају у науку изгледа овако: Јужна Кореја 4,2%, Израел 4,2%, Јапан, 3,4%, Финска и Швајцарска 3,2%, Аустрија и Шведска 3,1%, Данска и Немачка 2,9%, САД 2,7%, Словенија и Белгија 2,4%, Француска 2,3%, Аустралија 2,2%, Сингапур 2,1%, годишњег БДП-а. Бугарска је на 0,75%, Хрватска 0,86%, а БиХ са невероватних 0,2%. Упркос стратешком начелу ЕУ о улагањима у истраживање и иновације, по коме сваки евро паметно уложен у науку и истраживање друштву враћа дугорочно десет пута више, у Србији су издвајања за науку још далеко испод 1,0% БДП-а. Албанија издваја мање од 0,5%.¹⁸ Знање се може дефинисати на различите начине, али оно што се може уочити је да знање има већи степен сложености и значајности од података и информација. Знање представља сложену и релевантну информацију која је смештена у одговарајући контекст, а која може произвести одређену акцију или довести до неке значајне одлуке. Знање се у организацији може категоризовати на различите начине: експлицитно и тацитно знање, декларативно и процедурално знање и опште, технички-специфично и контекстно-специфично знање, при чему је свака од ових подела међусобно независна, па неко знање може, на пример, истовремено бити експлицитно, декларативно и технички-специфично.¹⁹ За разумевање процеса управљања знањем најбитније је разликовати експлицитно и тацитно знање, што је Мишел Полани (*Michael Polanyi*) први одредио као један од начина знања. Експлицитно знање представља рационалан део знања који се може изразити и објаснити речима и бројевима. Тацитно знање је, за разлику од експлицитног, лично, субјективно знање које је тешко формулисати и саопштити га осталима, али је дубоко укорењено у активностима и посвећености појединца специфичном контексту. Како знање игра одлучујућу улогу у остваривању постављених пословних циљева у различитим компанијама, оне се труде да на различите начине богатство података и информација којима располажу претворе у корисно знање. То знање треба да буде организовано и доступно, било да за њим постоји потреба у одређеном тренутку или не. У сваком случају, то знање представља део нематеријалне имовине организације, која, између осталог,

¹⁸ Славољуб Вујовић, „Бизнис од науке и образовања“, Интернет: <http://www.politika.rs/rubrike/Pogledi-sa-strane/Biznis-od-nauke-i-obrazovanja.lt.html>, 5.8.2022.

¹⁹ Анђела Лазаревић, Небојша Дабић, „Менаџмент знања“, у: Анђела Лазаревић (ур.), *Управљање знањем у осигуравајућим друштвима*, Машински факултет, Ниш, 2018.

може да обухвати различите податке, пословне тајне, софтверске кодове, брендове, поверљиве информације, патенте, лиценце, и сл. Нажалост, организације су у ситуацији да превиде неке прилике или ризике, јер често имају ограничену свест о знању као свом кључном ресурсу. Поред тога, вредност створена нематеријалном имовином често се не може видети у финансијским извештајима, али је њено разумевање од значаја за процес стварања вредности. Појам „интелектуални капитал“, олакшава успостављање везе између ових вредних нематеријалних ресурса до којих се долази искуством и учењем, и стварањем одређене добити за друштво и организацију. Тај термин је добио ширу популарност деведесетих година 20. века, када је Томас Стјуарт (*Thomas Stewart*) објавио низ радова у магазину *Фортуна*, који је започео радом „Моћ мозга: како интелектуални капитал постаје највећа вредност Америке“. Стјуарт објашњава интелектуални капитал као скуп свих знања у организацији која јој обезбеђује конкурентску предност на тржишту.²⁰ Приликом примене знања, страна која га користи не мора неопходно и да га разуме. Све што је потребно јесте да се то знање примењује на такав начин да даје корисне инструкције потребне за одлучивање и предузимање акција у специфичном контексту.

3) „ЕВРОПСКО ДРУШТВО ЗНАЊА“

Идеја „Европског друштва знања“ интегрише два различита правца. Прво – идеја се осврће на структурне промене, које су видљиве већ неколико деценија у различитим државама чланицама ЕУ. Друго – служи да ЕУ константно користи идеју „Европског друштва знања“ у два различита контекста: прво, као опис тренутних социо-економских трендова и токова развоја, а затим и као нормативни оквир за оне државе чланице које још нису у толикој мери изложене овим токовима. Кључна теза, која чини основу идеје „Европског друштва знања“, јесте да су друштва знања до сада најмодернији облик капиталистичког друштва. Тако да земље које се још увек не развијају на овај начин, због економског просперитета, као и њиховог друштвеног, политичког и културног развоја, морају постати друштва знања што пре.²¹ Израз „друштво знања“ настао је тридесетих година 20. века, али се није проширио све до скоро. У последњих неколико година израз „друштво знања“ постао је један од најраспрострањенијих свеобухватних израза у различитим научним и политичким пољима. Када говоримо о друштвима

²⁰ Ibid.

²¹ *World Development Report 1998–99. Knowledge and Development*, World Bank 1998, Интернет: <http://www.worldbank.org/wdr/>; *Human Development Report*, UNDP 1999, Интернет: <http://www.undp.org/hdro/>, 6.6.2022.

знања, одређено поимање знања мора садржати јединствену карактеристику. Та јединствена карактеристика знања састоји се у фокусирању на теоретско и научно знање. Пресудни фактор који раздваја теоријско од осталих видова знања јесте метод стицања новог знања. У друштву знања – како тврди основни аргумент – потрага за знањем је одређена систематском и теоретски информисаном методом, док су ранија друштва стицала нова знања несистематски и случајним покушајима и грешкама.²² Зато је кључна тачка „измислити метод за производњу и увођење иновација”.²³ Данијел Бел (*Daniel Bell*), први је дао дефиницију појма знања која се користи у изразу друштво знања. Он наводи да је знање као „скуп добро уређених изјава о чињеницама или идејама, које изражавају разумно расуђивање или експериментални резултат и преносе се другима на систематски начин неким видом комуникације”.²⁴ Знање, у овом смислу, значи „нове процене (потекле од истраживања и науке), или нови израз будућих мишљења”.²⁵ Последњих деценија могу се приметити далекосежне тенденције окретања ка услужном сектору.²⁶ Али ове услуге не замењују производњу добара, већ је надопуњују на специфичан начин. Светска производња индустријских добара, у класичном смислу, чак се повећава. Данас „модерна индустријска производња није могућа без пратећих услуга”.²⁷ Општеприхваћена је чињеница да је услужни сектор економски најиновативнији у садашњим друштвима. Данас се Белова теза о нарастајућем значају услужног сектора у односу на индустријски сектор разматра на други начин. Кључна тачка је претпоставка да се у друштвима знања производња вредности померила са механичке производње добара према производно оријентисаним услугама, попут истраживања и развоја, дизајна или маркетинга. Често навођен пример јесте предузеће IBM. Само делић његовог профита долази од стварне производње рачунара. Већина прихода долази од развоја софтвера, продаје и подршке, као и управљања мрежама. Од 400.000 запослених, свега 20.000 ради на склапању рачунара. Студија о будућности услуга, закључује да услужни сектор за сада доприноси

²² Matthias Wogens, *Wissensgesellschaft und die Industrialisierung der Wissenschaft*, DUV Sozialwissenschaft, Germany, 1998, pp. 34, etc.

²³ Rolf Kriebich, *Die Wissenschaftsgesellschaft. Von Galilei zur High-Tech-Revolution*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986, p. 11.

²⁴ Daniel Bell, *The Coming of the Postindustrial Society*, Basic Books, Reissue edition, New York, 1973, p. 180.

²⁵ Ibid.

²⁶ Hagen Kraemer, “Zur Tertiarisierung der deutschen Volkswirtschaft”, in: Mangold, Klaus (Hrsg.), *Die Zukunft der Dienstleistung*, Wiesbaden, 1998, pp. 171–216.

²⁷ Ibid., p. 179.

са више од 70% вредности друштвеног производа.²⁸ За данашње поимање друштва знања, поред растућег значаја терцијарног сектора и теоретског знања, најбитнији је следећи, трећи елемент. Развој у комуникационим технологијама у последње две деценије има битне последице у развоју држава чланица ка „Европском друштву знања”. Ове последице манифестују се на два нивоа. Као прво, огроман пораст у обиму и брзини протока података. На поменути начин је дошло до међусобне повезаности државних економија, не само у Европи већ на пример и у САД, Аустралији и Југоисточној Азији где проток информација има огроман утицај. То значи да „растуће благостање градске четврти у Сингапуру, компликованом мрежом глобалних економских односа, може бити у узрочној вези са осиромашењем суседства у Питсбургу, чији локални производи више не могу да се такмиче на светским тржиштима”.²⁹ О овом развоју, означеном термином „глобализација”, расправља се од средине деведесетих година 20. века. Најбитнији узрок за нагло међусобно повезивање знања појединачних националних економија је „спектакуларно побољшање глобално распрострањених технологија комуникације и транспорта”.³⁰ Најбитнија последица за националне економије је масиван губитак њихове способности за макроекономски менаџмент. Ова структура друштва знања представља изазов политичким факторима да учине своју националну државу конкурентну Европи и свету. До сада све развијене државе троше приближно петину свог укупног друштвеног производа на производњу и дистрибуцију знања.³¹ Ако чланице ЕУ не би успеле да инвестирају у довољној мери у образовање, или не би успеле да подрже иновативна истраживања и развој, као и производно оријентисане услуге, оне би изгубиле економску конкурентност у односу на друге државе света. Ако желе да успешно задрже превласт, друштвени чиниоци ће морати да траже не само диплому већ и менталну и просторну флексибилност. Амерички дипломац, примера ради, мора очекивати да ће једанаест пута променити радно место у току 40 година рада и истовремено изменити и обновити основу свог знања, најмање три пута.³² Способност доживотног учења, учења како учити, постаће главни захтев за трајно учествовање и интеграцију у друштво знања. Ово захтева сталну учесникову

²⁸ Zew et al., „Dienstleistungen in der Zukunft”, Innovationsaktivitäten im Dienstleistungssektor, Kurzfassung, 1999, Интернет: <http://www.zew.de/>, 1. 8.2022.

²⁹ Anthony Giddens, *Konsequenzen der Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1995, p. 86.

³⁰ Robert B. Reich, *Die neue Weltwirtschaft. Das Ende der nationalen Ökonomie*, Fischer, Frankfurt am Main/Berlin, 1993, p. 247.

³¹ Peter F. Drucker, *Die postkapitalistische Gesellschaft*, Econ Verlag, Düsseldorf 1993, p. 265.

³² Richard Sennet, *Der flexible Mensch. Die Kultur des neuen Kapitalismus*, Berlin Verlag, Darmstadt, 1998, p. 25.

вољу за мобилношћу. Флексибилност се развила у савремени императив, јер друштво знања практично презире све облике рутине.³³ Још једна кључна вештина за задовољавајуће учешће у друштву знања је комуникацијска способност. То не подразумева само класично знање страних језика. Већ у раним седамдесетим годинама 20. века, Данијел Бел тврдио је да ће интеракција човек–машина, карактеристична за индустријска друштва, у друштву знања бити у све већој мери замењена интеракцијом човек–човек. Пошто се друштво знања ослања на услуге, оно је, по Белу, „игра између особа. Овде није битна физичка снага или енергија, већ информација”.³⁴ Ако друштвени чиниоци владају свим овим вештинама, све опције учествовања које нуди друштво знања су им отворене. Ако немају ниједну од ових вештина, нити средства нити диплому, прети им губљење контакта с новим достигнућима и дугорочно искључење из опција друштвеног деловања.

4) ДРУШТВО ЗНАЊА И НОВА ЕКОНОМИЈА

Еволуција знања као одређујућег фактора продуктивности одиграла се веома брзо. Нобеловац Џејмс Тобин (*James Tobin*), скренуо је најпре пажњу да је у напреднијим економијама, већ седамдесетих година 20. века, допринос радне снаге и капитала економском расту био свега 12%, а знање је продуктивности доприносило преко 80%. Та тенденција била је најприсутнија у Јапану где је преко 95% раста долазило од знања, а само 5% од осталих фактора. Онда су се јавили социјални теоретичари који су обликовали концепт привреде засноване на знању, где је поред Данијела Бела још био познати теоретичар Алвин Тофлер (*Alvin Toffler*), али и други. Истраживања кључних фактора раста најразвијенијих земаља, још током друге половине 20. века, убедљиво су показала да је у њиховој структури дошло до битне промене, тако да су класични материјални фактори, као што су рад и капитал, смањили учешће у вредности ангажованих фактора, али не због оскудице већ због чињенице да су нематеријални фактори као што су знање, научна истраживања и информације давали далеко већи допринос економском расту и развоју.³⁵ Очигледно је да све има своју цену која се огледа у проблемима прилагођавања новој структури и потребама индустрије и услуга, при чему велики број радника, посебно оних који су запослени у класичним индустријама, долази у проблем честе промене радних места, додатне обуке или мање или више трајне незапослености. То је условљено утицајем технологије и друштва знања

³³ Ibid., Ch. 2–3.

³⁴ Daniel Bell, op. cit., p. 134.

³⁵ Дијана Драгутиновић, Милорад Филиповић, Слободан Цветановић, *Теорија привредног раста и развоја*, Економски факултет, Београд, 2005, стр. 44.

на економски систем и структуру. Знање је по дефиницији намењено унапређењу људског фактора производње, а улагање у људске ресурсе има пресудни утицај на одрживост. Политика образовања само је део стратегије улагања у људске ресурсе. Претходна анализа одрживог развоја у секторској примени показала је да његова суштина нема много смисла уколико није превасходно окренута потребама човечанства. Иако се понекад суочавамо са чињеницом да је човекова идеја да себи подреди природу и планету неодржива и контрапродуктивна, мора се признати да не би било ни одрживог развоја нити еколошке и друге политике одрживости да није људи и њихових акција, усмерених ка сопственим интересима, али у складу са природним законима јер је то једини могући правац изградње одрживости. Појединци стичу знања првенствено ради себе, али се при томе изграђују људске способности уопште, тако што људи живе дуже и здравије, стичу знања и креативност, имају бољи стандард, учествују у социјалним, политичким и културним дешавањима. Људска креативна знања доприносе технолошком прогресу који подстиче продуктивност а тиме и економски раст. Економски раст омогућава вишу запосленост, чиме се обезбеђују ресурси за образовање, заштиту здравља и комуникације. Међутим, технолошке промене по себи значе и напредак медицинске заштите, пољопривреде, енергетике и производње уопште, што снажно подржава процес изградње људских способности, односно хуманог капитала. Истраживачи разлика у стицању и дистрибуцији знања, на глобалном нивоу, јасно су указали на чињеницу да систематско образовање и ширење знања узрокује битне разлике у нивоу продуктивности рада између земаља сличних претходних развојних претпоставки. Те разлике се постижу захваљујући економији знања, чак и у условима оскудице природних ресурса. Огромне разлике у доходу постојале су по часу рада које су биле забележене у свету почетком 20. века. Тако је за час рада у то време било могуће зарадити око 2,5 долара, у Јужној Кореји нешто више од 9 долара, у Немачкој чак преко 24 долара, али у Кини свега 0,6 долара. Национални интелектуални капитал сложен је концепт у којем срж и један од најважнијих елемената чини људски капитал (као тзв. *носилац интелектуалног капитала*), а људски капитал при томе дефинише се као знање које индивидуалци стичу и употребљавају у току живота да би производили производе, услуге и идеје у тржишним и нетржишним условима.³⁶ Неки аутори користе се дефиницијом људског капитала као бројем стечених способности људи, њиховог образовања, искуства, вештина и здравља. Једно од појмовних одређења интелектуалног капитала каже да је то способност да се невидљива имовина, попут знања, претвара у производе и услуге. Разлог због којег је интелектуални капитал наглашен као најважнији фактор производње има своје упориште у томе да

³⁶ Ivo Družić, Jakov Sirotković, *Uvod u hrvatsko gospodarstvo*, Politička kultura, Ekonomski fakultet, Zagreb, 2002, str. 440.

савремена привреда почива на научно-технолошкој револуцији и глобализацијским процесима, актуелно светско тржиште афирмише конкурентске развојне предности, а иновативност се при томе јавља као монументалан окидач привредних активности. У таквим условима једино интелектуални капитал може динамично и правовремено одговорити на новонастале промене, стварајући успут нову вредност. Односно, најзначајније место у том такмичарски настројеном глобалном привредном систему имају управо актуелна знања, информације, способности и вештине запослених. Дакле, улагање у људе и стварање новог знања предуслов су опстанка и успеха. У таквом глобалном привредном окружењу, прожетом информацијско-комуникацијском технологијом као новим основним инфраструктурним условом успостављања националних, регионалних и глобалних веза, интелектуални капитал постаје онај фактор који доприноси повећању ефикасности кориштења природних и произведених богатстава, људских потенцијала и информација унутар и између националних економија. Нова инфраструктура пак омогућава да знање стигне у право време на право место, односно има за задатак да повеже распршена светска знања. Тиме интелектуални капитал руши баријере незнања, постаје и остаје најважнијим ресурсом нове економије те најзначајнијим фактором без којег је немогућ економски, технолошки, друштвени односно свеукупни напредак. Интелектуални капитал постаје глобални фактор креирајући притом светски привредни систем темељен управо на знању.³⁷ Образовање постаје одлучујуће за функционисање модерних информатичких друштава заснованих на знању, односно економија знања користи знање као робу/имовину најбољег квалитета, као средство производње и гаранције конкурентних предности на тржишту.³⁸ Економија знања формира се и шири темељем знања као јединственог, неограниченог и самосталног фактора производње којег је немогуће надоместити другим ресурсима.³⁹ То исто знање претвара се у економска добра и доходак у већини привредних делатности, а не само у онима које су директно повезане с напредним технологијама. У економији знања иновације нису више резервисане за нове производе и технологије, већ исте вреде и за нове начине организације те узајамног односа са купцима. Споменуто доприноси повећаној конкурентности предузећа и целокупне економије, а знање у свему томе омогућава одрживи економски раст и развој.

³⁷ Ratko Zelenika, Dragomir Sundać, Drago Pupavac, „Интелектуални капитал – креатор инклузивног свјетског gospodarstva”, у: Sundać, D. (ur.), *Znanje – temeljni ekonomski resurs*, Ekonomski fakultet, Rijeka, 2002, str. 61–72.

³⁸ Mirsad Ajeti, „Uloga ekonomije znanja i poduzetništva u razvojnoj strategiji regionalne ekonomske politike”, магистарски рад, Ekonomski fakultet, Ljubljana, 2003, str. 11.

³⁹ Мимо Драшковић, „Знање као неограничен ресурс и објект управљања”, *Montenegrin Journal of Economics*, 2010, vol. 6, бр. 11, стр. 83–90.

Наравно, економију знања карактерише и већи степен ризика због сталних промена, односно појава нових знања и иновација због којих тренутни материјални (и нематеријални) елементи и фактори производње „губе“ на вредности. Како би прилагођавање сталним променама било успешније, за стварање и постојаност економије знања у ЕУ, држава чланице су претходно морале осигурати заштиту социјалних слобода, квалитетан образовни систем и институционално окружење, а на крају и равнотежу између државне контроле и тржишних слобода.

5) ФАКТОР ЗНАЊА И НОВА ЕКОНОМИЈА – УСЛОВ ПРИСТУПАЊА ЕУ

Ширење знања и информација, улагања у истраживања и науку основне су претпоставке за брз развој заснован на новим технолошким решењима. Упркос повременим оштрим падовима технолошких потенцијала, основа економије засноване на знању још увек су информације и информационо-комуникационе технологије. Из тога никако не треба закључити да се читав технолошки напредак и концепт економије засноване на знању базира на креирању и ширењу информационо-комуникационих технологија. Нове технологије обухватају многе технолошке новине тзв. *треће научно-технолошке револуције* као што су електроника, информатика, аутоматизација, роботика и др. Међутим, технички прогрес данашњег света доводи до промена на које се до само пре неколико деценија није могло рачунати – од готово тренутног глобалног преноса и обраде информација, до нових материјала који су засновани на неуро-нано-био технологијама или геномици, као специфичним хибридима који доприносе енергетској ефикасности, људском здрављу, квалитетнијем и дужем животу људи. Тако се долази до оних динамичких последица технолошких промена и иновација. Са политичке тачке гледишта, све те промене уз карактеристике знања као „јавног добра“ подижу изазове социјалне и економске политике, посебно ради одговарајуће развојне стратегије и политике земаља у транзицији и њиховог приступања ЕУ.⁴⁰ Сама ЕУ, Лисабонским самитом, определила се за изградњу економије засноване на знању која доноси нова и квалитетна радна места, као и економску ефикасност. Уједињена Европа жели више да улаже у знање, информације и технолошки развој, као и такво образовање нових генерација у коме ће рад и капитал постати продуктивнији захваљујући дисперзији знања и нових технологија. Управљање развојем, како за ЕУ тако и за свет, постало је императив трасирања прихватљиве будућности за нове генерације, не само у смислу одрживости економског система, раста и развоја

⁴⁰ Krzysztof Piech, *Knowledge based Economy, in Central and East European Countries*, Palgrave Schol, Print UK, 2008, p. 1.

већ, пре свега, квалитета живота, односно социокултурног и еколошког стања и начина живота. Како националне тако и регионалне стратегије одрживог развоја постале су део новог планског приступа будућности, нарочито након Конференције у Јоханезбургу 2002. Све земље југоисточне Европе приступиле су изради сопствених националних стратегија одрживог развоја. Међутим, њихов будући развојни пут повезан је са мноштвом секторских проблема, нарочито оних које је потенцирала економска криза: од смањења сиромаштва, запошљавања, ефикасности јавне управе, до стања животне средине, корупције, неодрживе енергетике и водоснабдевања. Пред земљама Западног Балкана међу које спадају Србија, Црна Гора, БиХ, Македонија и Албанија, стоје и посебни изазови у кандидатури и испуњавању формалних и стварних услова за чланство у ЕУ. Огроман део тих претпоставки тиче се заштите животне средине и функционисања институција – суштински усаглашеног и одрживог развоја друштва. Међутим, претходно су нагомилани бројни проблеми и неодрживи токови, како у области макроекономије (буџетски и спољнотрговински дефицит, инфлација, јавни дуг, финансијска недисциплина) тако и у сфери микроекономије и социјалног система и животне средине. Наиме, набујали су корупција, пореска евазија (избегавање плаћања пореза), а све уз пораст незапослености и сиромаштва. Много напора биће потребно да се уз помоћ економије засноване на знању достигну потребни стандарди. Под притиском украјинске кризе данашња глобална сцена носи велике неизвесности, успорава позитивне импULSE које нуде нова технолошка решења и сарадња земаља. Одрживи развој као концепт усаглашавања и преклапања различитих, а пре свега економских, социјалних и еколошких, циљева није превазиђен и неупотребљив модел. У циљу његове конкретизације тешко и мукотрпно се траже и проналазе, у суштини, компромисна решења. Ниједна криза није разлог да се прекине трагање за решењима, како на националном тако и на регионалном и глобалном плану.

6) РАЗВОЈНА УЛОГА ЗНАЊА КАО НЕОГРАНИЧЕНОГ РЕСУРСА

Многи филозофи покушали су одредити појам знања. Један од првих био је Платон, који је сматрао да се знање карактерише постојањем доказивости, истинитости и субјективног уверења. Платонова дефиниција знања је „оправдано истинито веровање: кад неко ствара знање, ствара смисао из нове ситуације држећи се оправданих веровања и посвећујући се њима”.⁴¹ Природом и обухватом појма знање у западној култури бави се посебна грана

⁴¹ Ikujiro Nonaka, Hirotaka Takeuchi, *The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, Oxford University Press, New York, 1995.

филозофије, која је и једна од најстријих филозофских дисциплина – епистемологија. Епистемолошке расправе кроз историју углавном су подељене у два основна правца: рационалистички филозофи знање виде као производ нашег ума, док емпиричари сматрају да знање произилази из наших осетила. Свеибу дефинише знање као способност деловања (које може и не мора бити свесна).⁴² Нагласак је на елементу акције, јер способност деловања може бити изражена једино кроз акцију. По њему сваки појединац треба изнова стварати своју властиту способност деловања и властиту стварност кроз искуство. У оксфордском речнику знање се тумачи као осведоченост о нечему која се добија из искуства. Знање су информације и вештине које људска бића стичу својим менталним способностима. Знање се стиче способношћу људских бића да препознају, посматрају и анализирају чињенице и информације које их окружују. Кроз своје когнитивне способности он га добија и користи у своју корист. Знање је као такво врло широк појам, може бити практично или теоријско, уз то што има бројне гране и подручја.⁴³

Савремено схватање знања односи се на производ сазнања стварности, који је проверен у пракси и верно пресликан у људском мишљењу. У економији знања под наведеним термином не подразумева се само скуп корисних информација које имају конкретни људи, него и део производа (услуге). Пошто се понекад мешају појмови и подаци, информације и знање, потребно их је терминолошки разграничити и објаснити. Подаци су скуп различитих чињеница о објектима. Информација је хијерархијски скуп података о разним аспектима реалне стварности. Знање је дубљи и шири појам, јер представља комбинацију мудрости, искуства, образовања, идеја, приступа, вредности, контекстне информације, података и експертских оцена која ствара општи оквир за оцену и примену новог искуства и информације. Према томе, знање садржи општа сведочанства о структурама, процесима, појавама и њиховим односима. Сматра се да је око 90% постојећег обима знања у свету створено последњих 30-ак година. Експерти и економисти ОЕЦД-а предложили су четири основна типа знања:⁴⁴ 1) Скуп чињеница или информација, тј. знати шта; 2) Знање као узрок или основа која чини предметну област, тј. знати зашто, које се односи на научно знање; 3) Знање као скуп специјалних вештина и способности да се нешто направи,

⁴² Karl Erik Sveiby, *A Knowledge-based Theory of the Firm to guide Strategy Formulation*, Article for Journal of Intellectual Capital, 2001, vol. 2, No. 4, *Journal of Intellectual Capital Highly Commended Paper Award for 2001*, Интернет: www.sveiby.com, 12.8.2022.

⁴³ Preuzeto sa <https://hr.economy-pedia.com/11040367-knowledge>, 5.8.2022.

⁴⁴ L. E. Mindeli, „Konceptualni aspekti formirovanija ekonomiki znaniј”, *Problemi prognozirovanija*, 2007. No 3, pp. 121–125.

тј. знати како; 4) Знања која идентификују индивидуалног носиоца – знати ко. У наведеном треба тражити могућности за правилно и рационално коришћење расположивих националних ресурса, без којег није могуће остварити компаративне предности и одржив економски раст и развој. Знање је постало главна компонента вредности. Кристофер Мејер (*Christopher Meyer*), набројао је пет важних карактеристика које утичу на способност компаније да ефикасно конкурише у стварању вредности посредством знања: прво – материјални резултат интелектуалног рада представља јавно знање, али сам стваралачки процес има више скривени карактер; друго – јавна знања се брже и лакше шире у глобалним размерама; треће – после преображаја у робу или услугу јавна знања снажно смањују вредност читаве базне инфраструктуре неопходне за одржање конкурентске способности; четврто – сва знања стварају нова знања и умножавају се захваљујући њиховој примени, док се истовремено материјалне активе од коришћења само троше и смањују; и пето – брзи раст знања суштински отежава дуже очување лидерства у некој области, тако да глобална економија награђује не само креаторе него и имитаторе који знају ефикасно да користе знања.⁴⁵ Иако се сматра аксиомом да виши ниво образовања значи бољи и бржи развој привреде, нижу незапосленост и продужетак животног века људи, не значи да оно само по себи може решити све економске проблеме. Производња фундаменталних знања концентрисана је у неколико светских центара који се налазе у пет држава, док се примењена знања и њихова примена брзо шири по целом свету. Небитно је да ли је данас економија знања отворено, дискутабилно и дискусионо питање о томе да ли се ради о новој развојној етапи која смењује индустријску еру. Битније је неспорно јачање тенденције акумулирања богатства и повећања конкурентских способности на бази нематеријалних актива (људског капитала, знања). У том смислу, ОЕЦД наводи списак показатеља савременог развоја: учешће највиших технолошких сектора привреде или водећих високих технологија (*leading edge*), иновациона активност, обим инвестиционих улагања у области знања (високо образовање, научна истраживања, разрада програмских обезбеђења и сл.), производња и примена информационо-комуникационе опреме, програмских производа и услуга, пораст броја запослених у области науке и високих технологија, обим међународне сарадње у области науке и технологије итд. Све развијене државе у свету заснивају своју развојну стратегију на ширењу интелектуалног капитала као главног ресурса који може обезбедити конкурентске предности у производњи. Знање као интелектуални капитал постало је основни извор стварања одрживих конкурентских предности организација и задовољења динамично растуће

⁴⁵ Christopher Meyer, *Relentless Growth*, Free Press, New York, 1998.

потрошачке тражње. Пословање савремених организација све више се заснива на неопипљивој имовини, која има могућност да ствара конкурентску предност и додатну вредност. Паралелно с развојем парадигматичне економије знања, која потенцира улогу знања у стварању економских добара, расте значај управљања знањем, чија примена повећава шансе за перспективним развојем, а заснива се на људским ресурсима као генераторима знања и информационим технологијама као инструменталној претпоставци чувања, преноса и примене знања. Постоји више стратегија управљања знањима, које су усмерене на развој основних облика интелектуалног капитала. У условима глобализације, привредна конкуритивност држава чланица ЕУ зависи од нивоа на којем су друштво и привреда засновани на стварању новог и примени постојећег знања. Компаративне предности ЕУ померају се од ресурса према способности европског становништва да примењује релевантно знање у доношењу и реализацији значајних одлука. Прелаз према друштву и привреди заснованом на знању претпоставља усклађену модернизацију свих друштвених подсистема унутар ЕУ, а посебно политичког, привредног, образовног и културног. Заостајање једног од њих доводи до застоја у свима осталима, јер се налазе у тесној повратној спрези, тј. односима директне међузависности и међусобне условљености. Из аспекта Европског друштва знања, реч је о доминантном утицају друштвенеог окружења на образовни систем и развојне перформансе.

Следствено наведеном, економија знања постаје бити главно средство за успостављање новог модела економског и друштвеног раста и развоја. Првенствено, реч је о моделу одрживог раста и развоја који се темељи на тржишту, социјалном систему и еколошким принципима.⁴⁶ Међутим, економија знања данас се налази у свом најнижем развојном облику који се зове корпорацијски капитализам или корпорацијски колонијализам.⁴⁷ Исти се темељи на експлоатацији радне снаге, неограниченој потрошњи природних ресурса, мењању основних вредности, друштвених, економских и политичких структура, уз намерну производњу економских и социјалних криза у свету, а све ради властитог интереса мултинационалних компанија заснованих на доктрини неолиберализма.⁴⁸ Закључујемо – да би економија знања еволуирала ка вишем развојном степену биће потребан већи ниво

⁴⁶ Dragomir Sundać, "Gospodarstva jugoistočne Europe – odgovori na krizu ili ekonomija neznanja kao depot svjetske ekonomske krize" u: *Kriza i okviri ekonomske politike*, HAZU, Hrvatski institut za financije i računovodstvo, Zagreb, 2009, str. 245–266

⁴⁷ Izraz *korporacijski kapitalizam* mogao bi se zameniti izrazom *(multi)korporacijski kolonijalizam* ili izrazom *korporacijski parazitizam*.

⁴⁸ Dragomir Sundać, op. cit., str. 247.

квалитета демократије, не само унутар ЕУ већ у свим земљама света. Знање је отуд нужан фактор глобализације и услов за реконструкцију човечанства, под условом да је истински усмерена за добробит човечанства.⁴⁹

7) ИЗВОРИ

- Ajeti, Mirsad, „Uloga ekonomije znanja i poduzetništva u razvojnoj strategiji regionalne ekonomske politike”, магистарски рад, Економски факултет, Лjubljana, 2003.
- Bell, Daniel, *The Coming of the Postindustrial Society*, Basic Books, Reissue edition, New York, 1973.
- Biljan-August, Maja, Jakovac, Pavle, “The importance of ICT in Croatia – overview on IT literacy, Proceedings of the 32nd International convention on information and communication technology, electronics and microelectronics”, in: Čičin-Šain, M., Turčić Prstačić, I., Slugačević, I., Uroda, I. (urs), *Computers in Education: CE*, Croatian Society for Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics – MIPRO, Rijeka, 2009.
- Boras, Ivan, Buterin, Vesna, Buterin, Denis, „Знање у функцији динамичког развоја gospodarstva” (s osvrтом na stanje u Primorskoj-goranskoj županiji), u: Dragomir Sundać, (ur.), *Znanje – temeljni ekonomski resurs*, Економски факултет Свеучилишта у Rijeci, Rijeka, 2002.
- Драгутиновић, Дијана, Филиповић, Милорад, Цветановић, Слободан, *Теорија привредног раста и развоја*, Економски факултет, Београд, 2005.
- Драшковић, Мимо, „Знање као неограничен ресурс и објект управљања”, *Montenegrin Journal of Economics*, 2010, vol. 6, бр. 11.
- Drucker, Peter F., *Die postkapitalistische Gesellschaft*, Econ Verlag, Düsseldorf 1993, p. 265.
- Družić, Ivo, Sirotković, Jakov, *Uvod u hrvatsko gospodarstvo*, Politička kultura, Економски факултет, Zagreb, 2002.
- Giddens, Anthony, *Konsequenzen der Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1995, p. 86.
- Гиденс, Ентони, *Социологија*, Економски факултет, Београд, 2005.
- Kraemer, Hagen, “Zur Tertiarisierung der deutschen Volkswirtschaft”, in: Mangold, Klaus (Hrsg.), *Die Zukunft der Dienstleistung*, Wiesbaden, 1998.
- Kreibich, Rolf, *Die Wissenschaftsgesellschaft. Von Galilei zur High-Tech-Revolution*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986.

⁴⁹ Ibid., str. 245–266.

- Лазаревић, Анђела, Дабић, Небојша, „Менаџмент знања“, у: Анђела Лазаревић (ур.), *Управљање знањем у осигуравајућим друштвима*, Машински факултет, Ниш, 2018.
- Lončar-Vicković, Sanja, Dolacek-Alduk, Zlata, „Ishodi učenja – priručnik za nastavnike“, Sveučilište J. J. Strossmayera, Osijek, 2009.
- Lovaković, Ana, „Strategija fokusirana na regionalne ciljeve ekonomskog razvoja“, *SETimes.com – The news and views of Southeast Europe*, Интернет: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/
- Meyer, Christopher, *Relentless Growth*, Free Press, New York, 1998.
- Mindeli, L. E. (2007), „Konceptualni aspekti formiranja ekonomike znanja“, *Problemi prognoziranja*, 2007. No.3.
- Mrnjavac, Željko, „Nestaje li radništvo u ekonomiji zasnovanoj na znanju?“ у: Dagomir Sundać (ur.), *Znanje – temeljni ekonomski resurs*, Ekonomski fakultet, Rijeka, 2002.
- Мудринић, Јелена, „Етички аспекти комуникације, биоетике и приговора савести“, *Европско законодавство*, 2022, бр. 77–78.
- Nonaka, Ikujiro, Takeuchi, Hirotaka, *The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, Oxford University Press, New York, 1995.
- Piech, Krzysztof, *Knowledge based Economy, in Central and East European Countries*, Palgrave Schol, Print UK. 2008.
- Pulić, Ante, Sundać, Dragomir, *Intelektualni kapital: ključni resurs 21. stoljeća*, International Business Consulting Center, Rijeka, 2001.
- Račić, Marta, „Modeli kompetencija za društvo znanja“, *Suvremene teme*, Centar za politološka istraživanja, 2013, vol. 6, no. 1.
- “Recommendation 2006/962/EC of European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on Key competences for lifelong learning“, Интернет: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_en.htm, 16.6.2013.
- Reich, Robert B., *Die neue Weltwirtschaft. Das Ende der nationalen Ökonomie*, Fischer, Frankfurt am Main/Berlin, 1993.
- Реинерт, Ерик, *Глобална економија – како су богати постали богати и зашто сиромашни постају сиромашнији*, Чигоја штампа, Београд, 2006.
- Sennet, Richard, *Der flexible Mensch. Die Kultur des neuen Kapitalismus*, Berlin Verlag, Darmstadt, 1998.
- Sundać, Dragomir, „Gospodarstva jugoistočne Europe – odgovori na krizu ili ekonomija neznanja kao depot svjetske ekonomske krize“, у: *Kriza i okviri ekonomske politike*, HAZU, Hrvatski institut za financije i računovodstvo, Zagreb, 2009.

- Sveiby, Karl Erik, *A Knowledge-based Theory of the Firm to guide Strategy Formulation*, Article for Journal of Intellectual Capital, 2001, vol. 2, No. 4, *Journal of Intellectual Capital Highly Commended Paper Award for 2001*, Интернет: www.sveiby.com, preuzeto 12.8.2022.
- Škuflić, Lorena, Vlahinić-Dizdarević, Nela, „Koncept Nove ekonomije i značaj informacijsko-komunikacijske tehnologije u Republici Hrvatskoj”, *Ekonomski pregled*, 2003. vol. 54, no. 5–6.
- Шијаковић, Иван, Вилић, Драгана, *Социологија за економисте*, Економски факултет, Бања Лука, 2013.
- Шијаковић, Иван, *Шарм средње класе*, Прометеј, Београд, 1999.
- Вујовић, Славољуб, „Бизнис од науке и образовања”, Интернет: <http://www.politika.rs/rubrike/Pogledi-sa-strane/Biznis-od-nauke-i-obrazovanja.lt.html>, 5.8.2022.
- Wingens, Matthias, *Wissensgesellschaft und die Industrialisierung der Wissenschaft*, DUV Sozialwissenschaft, Germany, 1998.
- World Development Report 1998–99. Knowledge and Development*, World Bank 1998, Интернет: <http://www.worldbank.org/wdr/>; *Human Development Report*, UNDP 1999, poglavljа 1,2,5, Интернет: <http://www.undp.org/hdro/>, 6.6.2022.
- Zelenika, Ratko, Sundać, Dragomir, Pupavac, Drago, „Intelektualni kapital – kreator inkluzivnog svjetskog gospodarstva”, u: Sundać, D. (ur.), *Znanje – temeljni ekonomski resurs*, Ekonomski fakultet, Rijeka, 2002.
- Zew et al., „Dienstleistungen in der Zukunft”, Innovationsaktivitäten im Dienstleistungssektor, Kurzfassung, 1999, Интернет: <http://www.zew.de/>, 1.8.2022.

8) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Србија је више од деценију и по у Болоњском систему образовања и кроз тај систем прати европске смернице у образовању. Ако је економија заснована на знању тајна савременог друштвеног развоја, онда нема дилема о томе који производни фактор је доминантан у данашњој структури и композицији извора економске активности и напретка. Информација је део знања и сазнања који се протеже на много ширу област друштвене стварности него што је тек збирна економска активност мерена бруто домаћим производом. У данашњем економском систему у све мањим материјалним размерама концентрисана је све већа додатна тржишна вредност. Она се остварује у највећој мери знањем, али и оспособљавањем људи да га генеришу, преносе и користе. Технологије у савременом значењу представљају спој заната, умећа, и науке, односно примењено знање на технике производње и потрошње, као и на све облике друштвеног живота.

Оне су данас све више засноване на дисперзији знања, укључујући и науку, а све мање на пукој вештини и материјалима. Постсоцијалистичке земље, за које се још увек говори да су „у транзицији” ка неком новом и другачијем систему производње и друштвених вредности, најважнији искорак могле би да превале разумевањем, усвајањем и институционалном организацијом економије засноване на знању. Раст подразумева више нечега него претходно, а развој побољшање квалитета нечега. На пример, више школа, књига и рачунара могу да значе боље образовање, али једноставни раст као повећање броја материјалних и других претпоставки могу да проузрокују и наставак лошег система претходног образовања. С друге стране посматрано, више фабрика и радних места не морају да значе и квалитетнији живот. Развој подразумева унапређење система производње и начина живота. Знање, као економски ресурс, прешло је дуг пут да буде експлицитно признато као темељни и неприкосновени извор економског раста и развоја. За разлику од традиционалних извора раста, знање карактеришу растући приноси који омогућавају неограничени раст. То је због чињенице да се идеје (информације), односно прећутна знања која су нераскидиво везана уз појединце, могу акумулирати, делити и поново употребљавати без ограничења, те да процеси којима се ствара ново знање имају критичну улогу у обликовању економског раста на локалном и националном нивоу.⁵⁰ Критичност се огледа у нивоу и квалитету спремности за оштру конкурентску борбу с осталим тржишним учесницима у европској и светској привреди, односно у константно промењивом окружењу. Ту исту промењивост можемо приписати глобализацији, информационо-комуникационој технологији, те свеопштој умрежености која омогућује пословање скоро па свуда у свету. Колика је спознаја способности појединаца, предузећа и националних економија о карактеристикама идеја и информација као ресурса, односно колике су могућности тих истих појединаца, предузећа и економија да своје привреде темеље на знању, зависи управо о њима. Сами одлучујемо о својој судбини и о томе желимо ли бити класификовани као економија знања или незнања. Сами одлучујемо о томе да ли раст темељити на експлоатацији ограничених ресурса или пак размишљати у правцу квалитативног раста и развоја те целокупне одрживости друштва и економских процеса. У данашње време, савремене економије свој раст темеље на знању и производњи знања, односно константном улагању у људски капитал. То није без разлога, поготово ако се узме у обзир „да је знање моћ”. Та историјска истина своју потврду доживљава управо у економији знања коју би Србија требало да стави у ред својих политичких, економских и културних приоритета.

⁵⁰ Željko Mrnjava, „Nestaje li radništvo u ekonomiji zasnovanoj na znanju?” u: Dagomir Sundać (ur.), *Znanje – temeljni ekonomski resurs*, Ekonomski fakultet, Rijeka, 2002, str. 199–212.

KNOWLEDGE AND EDUCATION – THE DRIVERS OF TECHNOLOGICAL, SOCIAL AND ECONOMIC PROGRESS

Summary: The European Union invests huge resources in the development of fundamental and applied sciences. Fundamental and applied sciences have always changed the world for the better by solving specific social issues and problems. Knowledge has become a strategic resource in EU member states, and the knowledge market has played a significant role in achieving effective governance. It is known that the knowledge society was created as a result of scientific and technological development. Social development is conditioned by numerous social and economic determinants. These determinants are rapidly changing, which is why development is conditioned by continuous learning and the acquisition of new knowledge. In this sense, education, professional development, and the acquisition of new knowledge, skills, and abilities enable the more effective application of knowledge in practice. In this regard, modern European society is developing different concepts of learning that are not solely related to institutional learning but also include non-institutional information models of learning and knowledge acquisition. Those models enable constant learning and improvement and wider inclusion in social flows. New models contribute to the well-being and development of European society as a whole. In this regard, the author examines the role of knowledge and education in the technological, social, and economic development of society. Social development and progress are important prerequisites not only for achieving membership status in the EU but also for the inclusion of candidate countries in the “European Knowledge Society”.

Keywords: Knowledge, education, knowledge society, knowledge economy, development, EU.